

УДК 343.8

Рубрика 8 – Кримінальне право та процес

Коломієць Н.В.,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та правосуддя Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій Чернігівського національного технологічного університету

**ЩОДО СПІВВІДНОШЕННЯ ТЕРМІНІВ «ВИПРАВЛЕННЯ»,
«РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ» ТА «ЗАОХОЧЕННЯ»**

RATIO DEFINITIONS "CORRECTION", "RESOCIALIZATION" AND "PROMOTION"

В статті здійснюється аналіз таких понять як «виправлення», «ресоціалізація», «заохочення». Здійснюється співвідношення даних наукових категорій. Уточнюється їх значення та взаємозв'язок у руслі науково-теоретичного розуміння та інтерпретації у кримінально-виконавчому законодавстві. Досліджується проблеми їх практично застосування.

Ключові слова: виправлення, ресоціалізація, заохочення, кримінально-виконавче право.

В статье проводится анализ таких понятий как «исправление», «ресоциализация», «поощрения». Осуществляется соотношение данных научных категорий. Уточняется их значение и взаимосвязь в русле научно-теоретического понимания и интерпретации в уголовно-исполнительном законодательстве. Исследуются проблемы применения их на практике.

Ключевые слова: исправление, ресоциализация, поощрения, уголовно-исполнительное право.

This article analyses such terms as "correction", "resocialization", "promotion", performs a ratio of scientific data categories. It itemizes their meaning and interdependence in the scope of scientific and theoretical understanding and interpretation in penal law. It analyzes the problems of their practical application.

Keywords: correction, resocialization, promotion, penal law.

Постановка проблеми. Кримінально-виконавче право є публічною галуззю права, предметом правового регулювання є суспільні відносини, що виникають під час та у зв'язку з виконанням та відбуванням покарань. Це, у свою чергу, обумовлює те, що у кримінально-виконавчому праві домінують такі способи правового регулювання, як заборона та зобов'язання. Разом з тим, цілий ряд норм чинного КВК України передбачають правові заохочення,

які можуть бути застосовані до засуджених. Вони мають важливе значення, на думку О.В. Ільїної, для виправлення засудженого, яке відповідно до ст. 6 КВК визначається як процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки [1, с. 472–473].

Виправлення в свою чергу є необхідною умовою ресоціалізації засуджених. Ресоціалізація, відповідно до КВК, визначається як свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві. Виправлення і ресоціалізація засуджених в Україні посідає ключове місце в кримінально-виконавчому праві та є складовим елементом досягнення мети виконання покарання.

Слушно зауважує О.І. Зубков «виправлення засудженого – генеральна лінія законодавства про виконання кримінальних покарань» [2, с. 2]. Саме тому аналіз таких понять як «виправлення», «ресоціалізація» дасть можливість з'ясувати значення заходів заохочення для виправлення і ресоціалізації засуджених.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На теренах незалежної України над проблемами кримінально-виконавчого права досить плідно працюють такі вчені як: К.А. Автухов, В.А. Бадира, І.Г. Богатирьов, О.І. Богатирьова, Т.А. Денисова, О.М. Джужа, В.Г. Ємельянов, О.Г. Колб, І.С. Михалко, М.С. Пузирьов, А.Х. Степанюк, В.М. Трубников, О.Г. Фролова, С.В. Царюк, Д.В. Ягунов, І.С. Яковець та ін.

Постановка завдання. Дослідити та деталізувати понятійний апарат для істинного розуміння зазначених термінів, визначити логічно-структурну сторону таких понять як «виправлення», «ресоціалізація», «заохочення» уточнити їх значення та взаємозв'язок у руслі науково-теоретичного розуміння, інтерпретації у кримінально-виконавчому законодавстві, проблемного аналізу їх практичного застосування.

Виклад основного матеріалу. Вирішення поставленого завдання

розпочнемо з аналізу поняття «виправлення», з огляду на те, що воно на відміну від терміну «ресоціалізація», використовується в науці кримінально-виконавчого права (виправно-трудового до незалежності) досить тривалий час, а також була законодавче закріплена у ВТК України. Законодавче закріплення поняття виправлення знайшло своє відображення у новому КВК України 2003 року в ст. 6 КВК, де зазначено, що виправлення засудженого – це процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки.

Думку, що виправлення є лише внутрішнім процесом позитивних змін в особистості засудженого розділяють не всі науковці в галузі кримінально-виконавчого права. Так, В.М. Любченко, розуміє виправлення і ресоціалізацію, як напрямок діяльності співробітників УВП та засуджених, який сприяє формуванню соціально-адекватних якостей в осіб, що відбувають покарання [3, с. 143]. Проте, на нашу думку, таке розуміння виправлення і ресоціалізації є дещо сумнівним.

А.Д. Глотчкін, В.Ф. Пірожков у відомій праці «Исправительно-трудова психологія» писали, що виправлення включає три складові:

- мету діяльності органів і установ, які виконують покарання;
- процес перебудови особистості засудженого та змін у його особистості під впливом системи виховних заходів;
- результат роботи органів і установ виконання покарання [4, с. 106–109].

Як бачимо кримінально-виконавче законодавство розглядає виправлення як процес, проте серед вчених відсутня єдність поглядів щодо розгляду поняття виправлення засуджених як результату певної дії чи процесу в досягненні певної мети, зокрема мети покарання. Позиції науковців можуть бути різні, але ми схильні до позиції законодавця.

О.І. Богатирьова зауважує, що наука кримінально-виконавчого права розглядає виправлення як один із напрямів діяльності органів і установ виконання покарань, який сприяє вихованню у засуджених соціально адекватних якостей, відновленню та розвитку соціально корисних зв'язків і

відносин, і тлумачить можливість виправлення лише шляхом двох взаємопов'язаних складових: 1) період відбування покарання засудженим, 2) період після звільнення від покарання засудженого [5, с. 150].

М.О. Беляєв зазначає, що виховання в душі правослухняної свідомості, під впливом останньої буде чинити дії, що повністю відповідають вимогам законів та норм моральності. Поряд з цим вчений ставить питання: чи можна знищити властивості характеру, що склалися у злочинця, і замість них виховати інші? Даючи однозначно позитивну відповідь, звертаючи увагу, що таке виховання має відбуватися за умов нейтралізації тих факторів, які призвели до появи у свідомості злочинця вад, що штовхнули його на шлях злочину, і замість цих факторів використовувати ті, що будуть сприяти появі позитивних рис характеру засудженого [6, с. 44–45].

На думку М.О. Беляєва, виправлення засудженого є оптимальним завданням, що повинно бути вирішене при виконанні покарання, і може бути досягнуто лише тоді, коли під впливом покарання у свідомості засудженого відбуваються зміни, за наявності яких він хоча і не перетворюється на активного, свідомого члена суспільства, проте вже стає безпечним для нього [6, с. 45]. Тому виправлення засуджених як мета покарання полягає в тому, щоб шляхом впливу на свідомість засудженого за допомогою заходів заохочення виховати у ньому властивості характеру особистості, притаманні свідомим учасникам правослухняного суспільства.

Слушно зауважує Б.Б. Казак, що на сьогоднішній день завдання виправлення засуджених не може обмежуватись лише впливом пенітенціарної системи. Виправлення засуджених є комплексним загальнодержавним завданням, у вирішенні якого повинні брати участь як державні, так і недержавні органи, організації, що мають відношення до її реалізації [7, с. 254].

Відомий український вчений А.Х. Степанюк, досліджуючи питання становлення науки кримінально-виконавчого права України, зазначав, що виправлення засудженого є комплексною проблемою, яка є першочерговим завданням педагогіки та психології [8, с. 46]. Автор скептично ставиться до

такої мети покарання як – виправлення. Зазначаючи, що теоретичні й емпіричні дослідження показують недосяжність подібних цілей, оскільки виправлення і перевиховання як ідеал виправно-трудового права – це прекраснодушна мрія, недосяжний зразок, що знаходиться в повному розриві з дійсністю [9, с. 57].

Ми не розділяємо дану позицію А.Х. Степанюка, і вважаємо, що визначення, яке знайшло місце в КВК України продиктоване баченням процесу виправлення і ресоціалізації вітчизняними науковцями в області пенітенціарної педагогіки та психології, як єдиного процесу відновлення та розвитку соціально корисних зв'язків та відносин, як у період відбування покарання, так і після звільнення, та подальша адаптація засудженого до самостійного життя на волі. Окрім того, вплив заохочень на процес позитивних змін в свідомості та поведінці засудженого не можливо розглядати осторонь від пенітенціарної педагогіки, бо соціально-виховна робота, яка є засобом виправлення – це діяльність учасників педагогічного процесу, а заохочення є важливим засобом виховання. Для того, щоб проаналізувати значення заохочення для виправлення та ресоціалізації доцільно охарактеризувати методи виховання, які застосовують в пенітенціарній педагогіці і з'ясувати місце заохочень в їх системі.

Прихильником протилежної точки зору є С.В. Познишев, який вважав, що якщо виправлення людини взагалі можливе, то воно можливе і у місцях позбавлення волі. Тюрма повинна виправляти; це означає, що людину, яка була піддана режимним обмеженням, вона повинна випустити настільки зміненою, соціально придатною, щоб колишній засуджений міг жити не злочинно, сумлінно працювати [10, с. 24–25].

З позиції пенітенціарної педагогіки основними методами виховання засуджених є: переконання, навіювання, корекція поведінки та ін.

Метод переконання є основним у виховному процесі. Він має певну специфіку, оскільки застосовується в рамках державного примусу і часом психологічно сприймається засудженим негативно. Метод переконання

реалізується з використанням словесних засобів (пояснення, роз'яснення, навчання тощо) і поведінкових (у вигляді прикладу самого вихователя).

Метод навіювання (сугестії) з його основним засобом впливу – словом – може досить успішно допомогти засудженим у їх психологічній підготовці до життя в нових умовах. Навіювання, на відміну від переконання, – це психологічний вплив, розрахований на некритичне сприйняття засудженим виховної інформації та визнання авторитетності особистості, що проводить вплив. Але, крім прямого мовленнєвого впливу на засудженого, треба використовувати і непряме, опосередковане навіювання, через створення зразків для наслідування [11, с. 440].

Методи корекції поведінки – вони гальмують розвиток негативних якостей особистості і стимулюють розвиток позитивних. До цих методів належать метод стимулювання (заохочення) та метод гальмування (покарання).

Переконання – пояснення, виклад, роз'яснення, повчання, наставляння, іронія, жарт, навіювання, приклад; метод стимулювання (заохочення) – схвалення, похвала, довіра, вдячність, організація перспектив, заміна невідбутої частини покарання більш м'яким, умовно-дострокове звільнення, помилування; метод гальмування (покарання) – зауваження, навіювання, осуд, переведення до виправної установи з більш суворим режимом утримання та ін. [12], [13].

Цікаво, що фахівці в галузі пенітенціарної педагогіки (І.В. Пахомов, В.М. Синьов та ін.) до методу стимулювання відносять тільки заохочення.

С.П. Баранов виділяв метод заохочень. Він полягав, на його думку, у широкому застосуванні заходів заохочень. Однак автор вважав, що його доцільно застосовувати під час виправлення умовно засуджених [14, с. 203].

Отже, під виправленням слід розуміти законодавчу дефініцію закріплену у ст. 6 КВК України, як процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки.

Далі здійснимо спробу аналізу терміну «ресоціалізація». Названий термін знайшов законодавче закріплення у 2004 році в ст. 6 КВК України.

Представляє собою – свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя у суспільстві. Етимологічне значення слова «ресоціалізація» зводиться до наступного (лат. re. – префікс, виражає як правило повторність дії, isocialisation – усупільнення, від. socialis – суспільний), отже, ресоціалізація засуджених це процес підготовки засудженого до повернення у суспільство.

Ресоціалізація – поняття багатоманітне в плані його розуміння. Наприклад, Л.І. Казміренко розглядає поняття ресоціалізації з позиції психології як систему заходів протидії десоціалізації особистості, а з іншого боку – процес повторного внутрішнього пристосування до життя в суспільстві [15].

А.М. Столяренко під ресоціалізацією засуджених уявляє тривалий процес, що має у своїй основі складний комплекс психолого-педагогічних, економічних, медичних, юридичних і організаційних заходів, спрямованих на формування у кожного засудженого здібності й готовності до включення у звичайні умови життя суспільства після відбуття покарання [16]. Означені вчені ресоціалізацію розглядають, як якусь дію тобто те, що відбувається у часі і просторі маючи свою форму та зміст.

О.І. Осауленко називає ресоціалізацію процесом формування у особи позитивних рис та якостей, які сприяють поважному ставленню до людини, суспільства, праці, норм моралі, звичаїв, традицій та стимулюють правослухняну поведінку, тобто ресоціалізація у такому розумінні є своєрідним змістом процесу виправлення [17, с. 60–61]. В.А. Львовчкін розглядав процес ресоціалізації як мету виправлення засудженого [18, с. 8].

В науці кримінально-виконавчого права термін ресоціалізація використовується разом з терміном виправлення, це пов'язано з тим, що особа, яка вчиняє злочин втрачає зв'язок з соціумом, вона діє проти нього. Поведінка такої особи потребує виправлення. Виправлення в частині відносин з суспільством і є, так звану, ресоціалізацією особи злочинця.

Щодо співвідношення цих двох понять цікава точка зору О.І. Богатирьової, яка зазначає, що дослідники вкладають у зміст понять виправлення та ресоціалізація різні за змістом нюанси, що призводить до невиправдано великої кількості трактувань та інтерпретацій їх сутнісних характеристик. Одночасно це породжує плутанину і непорозуміння серед практичних працівників. А тому необхідно дійти до єдиного розуміння цих понять і користуватися остаточно правильним, чітким, однаково зрозумілим для всіх, тлумаченням [5, с. 150].

Далі означений автор полемізуючи над розумінням вказаних термінів зазначає, що до засуджених, які відбувають покарання, не пов'язані із позбавленням волі, можна застосовувати лише термін виправлення. Головним аргументом на користь такої позиції, є законодавче визначення ресоціалізації закріплене у ст. 6 КВК України. Тобто, засуджені, які відбувають покарання, не пов'язані із позбавленням волі під час відбування покарання залишаються у суспільстві і є його повноправними членами, а тому, на думку О.І. Богатирьової, у них і не виникає потреби повертатися до життя у суспільстві. Таке розуміння змісту поняття ресоціалізації, на нашу думку, має право на існування хоча і не позбавлене певних недоліків.

Покарання, не пов'язані з позбавленням волі зазначає О.І.Богатирьова, дозволяють залишити засудженого у суспільстві і дати йому можливість свідомо довести своє виправлення, не втративши при цьому соціально корисних та родинних зв'язків. Свою позицію авторка обґрунтовує тим, що відповідно до ст. 50 КК України, метою покарання є виправлення засудженого, а не ресоціалізація [5, с. 152].

Співзвучною із зазначеною позицією є думка В.А. Воронова, який наголосив на необхідності введення в кримінальне законодавства поняття ресоціалізації засуджених в якості мети кримінального покарання [19, с. 70–73].

М.С. Рибак також для позначення процесу виправлення засуджених пропонує використовувати термін ресоціалізація, крім того, ресоціалізацію автор бачить у якості мети застосування кримінального покарання, пропонуючи тим самим поняття виправлення засуджених взагалі замінити на їх ресоціалізацію [20, с. 30–32].

Р.В. Ващенко і В.В. Сулицький вважають, що ресоціалізація представляє собою процес виправлення засудженого, формування у нього правослужняної поведінки, стимулювання до такої життєвої позиції, що відповідає соціальним нормам, на основі відновлення, збереження та розвитку соціально корисних якостей і відносин, подальшої адаптації до самостійного життя на волі [21, с. 30].

І.І. Євтушенко, не вважає доцільним заміну термінів «виправлення засуджених» на «ресоціалізацією». Обґрунтовуючи свою позицію тим, що виправлення засуджених має самостійне значення і є однією з необхідних умов ресоціалізації. Така норма має законодавче закріплення у ст. 6 КВК України. Важко не погодитись із позицією І.І. Євтушенко, яка зазначає, що без досягнення виправлення процес ресоціалізації буде безрезультатним і безглуздим, тому що неможливо примусово адаптувати до життя в нормальному суспільстві особу, чії помисли і інтереси направлені проти самого суспільства, не дивлячись на всі застосовані до нього заходи виправлення [22, с. 54].

Аналіз наведених точок зору відносно досліджуваних термінів дає нам можливість говорити про те, що питання правової природи зазначених термінів досить тривалий час є предметом наукових дискусій. У цьому контексті ми підтримуємо точку зору вчених, які вважають, що складовою мети покарання має бути виправлення засуджених.

В контексті нашого дослідження найбільш повно охарактеризувала та пов'язала між собою такі поняття як «виправлення», «ресоціалізація», «заохочення» Н.Б. Хлистова. Поіменованій вчений під виправленням розуміє процес, пов'язаний із формуванням у засудженого суспільно корисної мотивації, тобто здійснення комплексу заходів психологічного, морального, культурного, заохочувального впливу на мотиваційну діяльність особи для переорієнтації її негативної мотивації на суспільно корисну з метою запобігання рецидиву злочинів та успішної ресоціалізації після звільнення з місць позбавлення волі [23, с. 166].

Ресоціалізація осіб, звільнених з місць позбавлення волі знаходиться в прямій пропорційній залежності від роботи із засудженими в період відбування ними покарання: чим якісніше проводилась виховна та просвітницька робота,

тим більше прискорюється і полегшується процес пристосування особи до нових умов життєдіяльності в суспільстві [23, с. 169].

У процесі виконання кримінального покарання здійснюється систематична, цілеспрямована реалізація комплексу заходів виховного впливу на засуджених до яких входять і заходи заохочення. А застосування на практиці заходів заохочення є важливим інструментом, за допомогою якого досягається мета виправлення і ресоціалізації засуджених [24, с. 117].

Відома теза С.В. Познишева, проте, що серед рушійної сили, яка спонукає ув'язнених до виправлення відіграє головну роль нагорода [10, с. 213] підтверджує нашу позицію, проте, що заходи заохочення є стимулюючими факторами виправлення засуджених.

З огляду на те, що метою нашого дослідження є співвідношення термінів «ресоціалізація», «виправлення» та «заохочення» цікавим є питання чи впливає застосування заходів заохочення на виправлення і ресоціалізацію засуджених. З цією метою ми здійснили опитування практичних працівників, яким поставили наступні запитання. Чи здійснює вплив на поведінку засудженої особи інформація про те, що при дотриманні певних правил поведінки можливе застосування більш м'якого покарання на заміну невідбутої частини: 170 (84,2%) опитаних вважають, що так; 12 (5,9%) вважають, що ні; 16 (7,9%) опитаних неготові дати відповідь. Майже аналогічні результати отримані на питання чи здійснює вплив на поведінку засудженої особи інформація про те, що при дотриманні певних правил поведінки можливе застосування УДЗ: 279 (92,1%) опитаних вважають, що так; 0 – вважають, що ні; 24 (7,9%) опитаних неготові дати відповідь.

Висновки. Як бачимо ці поняття взаємозалежні. Якщо керуватися КВК України, то очевидно, що законодавець вважає поняття «ресоціалізація» більш ширшим, ніж поняття «виправлення». Отже, процес ресоціалізації включає процес виправлення. Виправлення досягається різними методами, засобами. Кожний метод охоплює цілу групу заходів. А заохочення в свою чергу – це заходи впливу, що виражені в заохочувальних нормах КВК, які

застосовуються до засуджених за виконання обов'язків визначених законодавством, виявляються у зовнішньому схваленні відповідних дій засудженого і дають можливість звільнитися від подальшого відбування покарання.

Література:

1. Ільїна О.В. Заходи заохочення, які можуть застосовуватися до засуджених за кримінально-виконавчим законодавством України, Російської Федерації та республіки Білорусь: порівняльно-правове дослідження / О.В. Ільїна // Держава і право. – 2010. – Вип. 48. - С. 472-477.
2. Зубков А.И. Комментарий к ст. 1 УИК РФ / А.И. Зубков // Комментарий к Уголовно-исполнительному кодексу Российской Федерации / руководитель авторского коллектива А.И. Зубков. – М.: ИНФРА-НОРМА, 1997. – 42 с.
3. Любченко В.М. Сутність засобів впливу на засуджених / В.М. Любченко// Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – К.: КІВС, 2000. – № 5. – С. 140–143.
4. Исправительно-трудовая психология. Учебник / Глоточкин А.Д., Пирожков В.Ф.; Под ред.: Платонова К.К. - М.: Изд-во Акад. МВД СССР, 1974. - 426 с.
5. Богатирьова О.І. Проблемні питання застосування засобів виправлення та ресоціалізації до засуджених, які перебувають на обліку в кримінально-виконавчій інспекції / О.І. Богатирьова // Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії (економіка, право). Вип. 2. – 2013. - С. 149-153.
6. Беляев Н.А. Цели наказания и средства их достижения в исправительно-трудовых учреждениях. - Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1963. - 186 с.
7. Казак Б.Б. Безопасность уголовно-исполнительной системы. Монография / Казак Б.Б. ; Под ред.: Дьячковский С.А., Пономарев С.Н. – Рязань: Академия права и управления Минюста России, 2002. - 324 с.
8. Степанюк А.Ф. Сущность исполнения наказания : [Монографія] / Анатолий Фомич Степанюк. – Харьков : Фолио, 1999. – 256 с.
9. Степанюк А.Х. Актуальні проблеми виконання покарань (сутність та принципи кримінально-виконавчої діяльності: теоретико-правове дослідження): дис... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2002. – 393 с.
10. Познышев, С.В. Очерки тюрьмоведения / С.В. Познышев. – М.: Изд-во Г.А. Лемана, Б.Д. Плетнева, 1915. – 300 с.
11. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія [Текст] : посібник / Л. Е. Орбан-Лембрик. - К. : Академвидав, 2003. - 448 с.
12. Пархомов І.В. Пенітенціарна педагогіка в роботі персоналу ВКВСР [Електронний ресурс] / І.В. Пархомов. – Режим доступу : <http://i-rc.org.ua/index.php/pedagogika/23-parhomov-pen-pedagogika>

13. Синьов В.М. Основи пенітенціарної педагогіки та психології [Електронний ресурс] / В.М. Синьов – Режим доступу : <http://www.ukrreferat.com/index.php?referat=1550&lang=book>
14. Педагогіка: Учеб. Пособие для студентов пед. ин-тов / Под.ред.С.П. Баранова и др. – М.: Просвещение, 1986. – 608 с.
15. Казміренко Л.І., Кудерміна О.І., Мойсеева О.Є. Психологія. / [Підручник] / За ред. Казміренко Л. І. [Електронний ресурс] - Режим доступу :http://www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/up/pidrych_psuxologiya.pdf
16. Столяренко А.М. Прикладная юридическая психология / [Підручник] / за ред. Столяренко А.М. [Електронний ресурс] - Режим доступу :<http://www.law.vsu.ru/structure/criminalistics/books/stolyarenko.pd>
17. Осауленко О.І. Диференціація та індивідуалізація виконання кримінальних покарань у виді позбавлення волі / О.І. Осауленко // Проблеми пенітенціарної теорії та практики. – К.: «МП Леся», 2002. – № 7. – С. 60–61.
18. Львовчкін В.А. Концептуальні питання реформування кримінально-виконавчої системи / В.А. Львовчкін // Проблеми пенітенціарної теорії і практики: щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ.: [редкол.: В.М. Синьов (голов. ред.) та ін.]. – К.: КІВС, «МП Леся», 2002. - №7. – С. 3-12.
19. Воронов В.А. Ресоциализация преступника – основная цель нового уголовного наказания / В.А. Воронов // Цели уголовного наказания. Уголовно-методические материалы по итогам межкафедрального теоретического семинара, состоявшегося в декабре 1989 г. – Рязань: НИиРИО РВШ МВД СССР, 1990. – С.70-73.
20. Рыбак М.С. Ресоциализация осужденных к лишению свобод: проблемы теории и практики / М.С. Рыбак. – Саратов, 2001. – 276 с.
21. Ващенко Р.В. Організаційно-правові питання ресоціалізації засуджених / Р.В. Ващенко, В.В. Сулицький // Проблеми пенітенціарної теорії і практики: щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ.: [редкол.: В.М. Синьов (голов. ред.) та ін.]. – К.: КІВС, «МП Леся», 2002. - № 7. – С. 29-37.
22. Евтушенко И.И. Условно-досрочное освобождение осужденных к лишению свободы и их ресоциализация: монография / И.И. Евтушенко. ВолгГТУ. – Волоград, 2005. – 174 с.
23. Хлистова Н.Б. Заохочення суспільно корисної мотивації: кримінально-правові та кримінологічні аспекти: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Н.Б. Хлистова; Київ. – 2008. – 250 с.
24. Богатирьов І.Г., Царюк С.В. Кримінально-виконавчі засади виконання та відбування кримінальних покарань у виправних колоніях максимального рівня безпеки. Монографія. – Чернігів: КП «Видавництво «Чернігівські обереги», 2010. – 210 с.